

ՖՈՒՐՄԱՆՈՎ

ՅԵՐԵՔ ՄԱՀԱՊԱՏԻԺ

ՀԱՏՎԱԾ «ԶԱՊԱՅԵՎ» ՎԵՊԻՑ

Թարգ. ԳՐԱԲԻՈՍ

ՅԵՐԵՎԱՆ
1980

ԵՌՄԱՍԴՈՑ

ԿԻՉՈՐՈՆԱՆ ԳԻՐԻՑ

ՑԻՐԻՍ «ԵՐԵՎԱՆ» ԾԱՆԴԱՆ

ԱՌՔԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱՐԿԵ
0321

ՖՈՒՐՄԱՆՈՎ

ՅԵՐԵՔ ՄԱՀԱՊԱՏԻԺ

ՀԱՏՎԱԾ «ԶԱՊԱՅԵՎ» ՎԵՊԻՑ

Թարգ. ԳՐԱԲԻՈՍ

ՅԵՐԵՎԱՆ
1930

Փյւնիկ
Три смертных приговора
Отрывок из
„ЧАПАЕВА“

Այս պատմածքը մի փոքրիկ հատված է պրաւե-գրող վիպա-սան Ֆուրմանովի հոչակավոր «Զապայեյ» վեպից: Այդ վեպում Ֆուրմանովը նկարագրում է 25-րդ պանծալի դիվիզիայի քաջագործուք-յունները, վորը ծնունդ եր առել և աճել Մերովուքյան տա-փաստաններում: Նա կոչվել եր քաջաքայտական պատերազմի բո-վում: Այդ դիվիզիայի գլուխ եր կանգնած հերոս-հրամատար՝ Զապայեյը:

Ինքը Ֆուրմանովը յեղել է այդ դիվիզիայի ռազմական կովի-տարը և դիվիզիայի կազմակերպիչը: Վեպում հեղինակը հանդես է ե գալիս Ֆեդոր Կիլչկով անվան տակ:

Սույն քվի մարտի 15-ին լրացավ իր ուժերի ծաղկման շքա-նում վախճանված տաղանդավոր արձակագիր Գ. Ա. Ֆուրմանովի մահվան չորս տարին:

«Յերեմ Մանապատի» հայերեն հրատարակութունը քոյ առիթ- ծառայի կրկին վերհիշելու համար հեղափոխական գրող և բայլչիկ մարտիկ Ֆուրմանովին:

Մարտ մղելով՝ Տրեֆոնովկա գյուղը մտաւ և հանգստի տեղավորվեց 220-բդ դռնդը: Յերբ կարմիր բանակայինները մտան գյուղի ծայրի խրճիթը, նրանց ստառիկ զարմացրեց հատակի վրայի ժրյունի բծերի առատությունը: Հետաքրքրվեցին, սկսեցին հարց ու փորձ անել տնտեսիքով, — նա լռում է, ընդդիմանում և, վռնինչ չի պատմում: Այն ժամանակ նրան աղնիվ խոսքով խոտացան վոչ մի պատիժ չտալ, իսկ «վոր բանն ենտեղ հասավ» նաև նրա համար խնդրել իրենց հրամարին ու կոմիտարին: Գյուղացին առանց յերկաթ ու բարակ խոտալու, նրանց տարավ չարդախի տակ և տյնտեղ թրիքի կույտում, փոքր ինչ դեռ ու դեն տալով թրիքը, ցույց տվեց ինչ-վոր արյունաշագախ, անձն, մուգ-կարմիր բան: — «Ահա՛»: Մարտիկները տարա-կուսանքով իրար յերես նայեցին, և այդ անձն, արյունաշագախ զանգվածի մեջ նրանք նշմարեցին մարդկային մարմիններ: Իսկույն և յեթ սվիններով, դանակներով, ձեռքերով ցրելով աղբակույտը, տակից հանեցին յերկու տաք դիակ — կարմիր բանակայիններ:

Հանկարծ գիակներէց մեկի ձեռքը շարժվեց. բռնողները ցնցվեցին, բնադդաբար յետ ջաշվեցին, կրկին նետեցին նրան աղբակույտի վրա... և տեսան ինչպես ձեռքից հետո ջաշվեց վոտքը, նորից բացվեց, նորից կծկվեց... Զըպճպաց աչքի կոպը, հաղիվ բացվեց աչքն ուսած, սև պարկերի տակից, բայց մեռյալ, անադի փայլը վկայում եր, վոր չկային արդեն մտքեր... Մոտկալի գյուտի լուրը տարածվեց ամբողջ դնդում: Մարտիկները վազում եյին տեսնելու, բայց վոչ վոք չգիտեր, թե բանն ինչումն է. բոլորը դանադան յենթադրություններ եյին անում, կարծիքներ հայտնում: Սկսվեց գյուղացու հարցաքննությունը: Նա չընդգրկմացավ, պատմեց ամեն ինչ, ինչպես յեղել եր:

Յերկու կարմիր բանակայիններ, Ինտերնացիոնալ դնդի խոհարարները, սխալմամբ այդտեղ եյին ընկել մի քանի ժամ առաջ: Նրանք օպիտակների կողմից գրաված Տրեֆոնովկան ընդունել եյին մի ուրիշ գյուղի տեղ, վորտեղ յուրայիններն եյին: Մոտենալով խրճիթին,

նրանք հարցնում են, թե վորտեղ կարելի չե գտնել այս-
տեղ անտեսական մասին: Խրճիթից դուրս թռան այն-
տեղ նստած կազակները և ճիշով հարձակվեցին շճած
խոհարարների վրա, ցած բերին նրանց և անմիջապես
քարշ տվեցին խրճիթը: Սկզբում սկսեցին հարցաքննել-
ուր և վորտեղից են գալիս, տեղեկանում եյին, թե վոր-
տեղ և ինչ զորամասեր են գտնվում, ինչքան մարդ կա
յուրաքանչյուր մասում:

Կարմիր բանակայիններին խոստանում եյին լիա-
նատար ներում, յեթե միայն նրանք կպատմեն ճշմար-
տությունը: Ճիշտ, թե սուտ, միայն թե խոհարարները
նրանց ինչ-վոր բան ասում եյին: Նրանք լսում եյին,
դբի եյին առնում, շարունակում եյին հարց ու փորձը:
Այդպես շարունակվեց մի տասը բուպե:

— Ուրիշ վոչինչ չգիտեք, — հարցրեց նստած կա-
զակներից մեկը:

— Վոչինչ, — պատասխանեցին դերինները:

— Իսկ այս ինչ ե ձեր դրակի վրա, ա՞ստղ ե: Խոր-
հրդային իշխանությունն ե նստած. շուն շան վորդիք-
մի տես, վոնց են կպցրել...

Կարմիր բանակայինները կանգնել եյին լուռ, զգում
եյին ինչ-վոր վատ բան: Ներկա յեղողների տրամադրու-
թյունն արագ փոխվեց: Քանի դեռ հարցաքննում եյին,
չեյին ծաղրում, իսկ այժմ «աստղի» մասին բարձրացաւ
և՛ հայհոյանք և՛ սպառնալիք: Մեկին բռնեցին կողից:

— Կաշ յեփե՞լ ես:

— Յեփեւ եմ, — կամայ պատասխանեց խոհարարը:

— Բայլ չեիկներին կերակրե՞լ ես, լիբը:

— Բոլորին ել կերակրել եմ, — ավելի կամայ պա-
տասխանեց նա:

— Բոլորի՞ն, — տեղից ցատկեց կազակը... — Գի-
տենք, թե ինչպե՞ս եք բոլորին կերակրել, սրիկաներ:
Մձեն ինչ ավերել եք, ամեն տեղ պղծել եք...

Նա շատ խայտառակ կերպով հայհոյեց, տալով ու
բերեց և ամբողջ թափով հասցրեց կարմիր բանակայինի
դեմքին: Արյունը ցայտեց քթից... Հենց այդ եյին,
վորպես աղբանշան, սպասում. դեմքին հասցրած հար-
վածն արձակեց բոլորի ձեռքերը, արյան տեսքը վայր-
կյանապես առաջացրեց վայրենի, կառաղի, արյուն-

առաջատ դրուեթյուն: Կաղակները, տեղերից ցատկելով, սկսեցին կարմիր բանակայիններին ջարդել, ցած գլօթեցին նրանց, կոխոտում եյին, թքում...

Վերջապես՝ սրիկաներից մեկը մի գիվական պատիժ հնարեց: Դժբախտներին բարձրացրին հատակից, նստեցրին աթոռների վրա, կապեցին պարաններով և սկսեցին վզի մոտից կտրատել կտոր կտորի յետևից արյունշաղախ մարմնի շերտեր... Կտրում են, վերջն աղում, կտրում են, աղում... Անտանելի ցավից սոսկալի գոռում եյին խելքները կորցրած կարմիր բանակայինները, բայց նրանց աղաղակները միայն գրգռում եր կատաղած զազաններին: Այդպես տանջեցին մի քանի ժողով. կտրում եյին և աղում... Հետո մեկը խոցեց կուրծքը սվինով, նրա յետևից՝ մի ուրիշը... Բայց գրանց կանգնեցրին.— Կարող ես այդպես սպանել նրանց, քիչ կտանջվեն,— ասացին... Բայց մեկին այնուամենայնիվ սպանեցին այդպես: Մյուսը հազիվ եր շնչում.— այդ նա յեր, վոր ահա մեռնում եր դնդի առաջ:

Յերբ Տրիֆոնովիայից մի քանի ժամ առաջ սպիտակներն սկսեցին շտապ նահանջել, յերկու խոշտանգված խոհարարներին քարշ տվեցին ու թագերին աղբալույտի մեջ...

Յեմ ահա ամբողջ պատմությունը:

Լուռ ու մռայլ լսում եր ամբողջ գունդն այդ սոսկալի վեպը: Խոշտանգվածներին դրին ի տես բոլորի, արին այն ամենն, ինչ անհրաժեշտ ե: Պատրաստվում եյին թաղել, տալով գինյոքական վերջին պատիվը:

Այդ բուպեններին յեկան Ֆեդորն ու Ջապայեվը¹⁾: Նրանք հենց վոր իմացան տեղի ունեցածի մասին, համաքեցին մարտիկներին և կարճ խոսքերով պարզաբանեցին նրանց նման դաժանության ամբողջ անմտությունը, զգուշացնելով, վոր գերիների նկատմամբ չպետք և լինի խիստ վրիժառություն:

Բայց մեծ եր կարմիր բանակայինների ցասումը, զայրույթին վերջ չկար: Խոշտանգված ընկերներին հաղն իջեցրին, յերեք համազարկ տվին, ցրվեցին... Առաջնության մարտում գերիներից վոչ մեկը չհասավ մինչև գնդի շտաբը... Վոչ մի ճառ, վոչ մի հորդորանք յես

¹⁾ Ֆեդոր Կլեչկովը Դիմիտրի Կազմկովն եր, իսկ Ջապայեվը՝ Դիմիտրի Հրամատարը: Թարգմ.

չին պահում մարտում վրեժխնդրությունից. արյան դեմ՝ անտեղ վճարում են միայն արյունով...

Մինչև իսկ իր վրա Ֆեդորն զգաց այդ պատմության հեռավոր, բայց ակնհայտ ազդեցությունը, հանրապարհը նա ստորագրեց մահվան առաջին դատաւճիռն սպիտակ սպայի նկատմամբ: Այդ դեպքի առթիւ թերևս արժեք պատմել:

Ահա թե ինչպես յեղավ այդ:

Կուսյակովի¹⁾ մոտ յեկան, Ռուսական Կոնդիդ գյուղը: Կուսյակովին առավոտյան գրոհում այսոր վերջրել եր մի ութսուն գերի:

Գերիների վրա համարյա պահակ չկար:

— Հանգիստ յեղեք, չեն փախչի: Այժմ նրանց փայտով ել ծեծես, չես կարող յետ ուղարկել Կոնստանտինոպոլ: Ձափից գուրս ուրախ են, վոր գերի յեն ընկել:

— Հը՞, ինչ ե, Կուսյակով, նորի՞ց, — հարցրեց Ֆեդորը, գլխով գերիներէ կողմը ցույց տալով:

— Այո, նորից, — ժպտալով ասաց նա, — յես ուզեցի նրանց փոքր ինչ սվինով շոշափել, իսկ նրանք թե՛ փայլ, փայլ, փայլ գերի կողենք գալ, — ասում են, — ձեռք մի տուր ի սեր Գրիստոսի, — դեհ, մենք ել քշեցինք լերինք:

— Իսկ սպանե՞րը:

— Սպաներ ել կային... Բայց չկամեցան գերի ընկնել, ասացին, թե ձեզ մոտ ուրախ չե...

Կուսյակովը նշանակալից կերպով նայեց Ֆեդորի վրա և նա այլևս չհարցրեց...

— Իսկ գուցե կրկին մնացե՞լ են:

— Գուցե. միայն թե լուռ են:

— Իսկ զինվորներե՞րը, մի՞թե չեն հայտնում:

— Գիտեք, — բացատրեց Կուսյակովը, — նրանց դին վրեններն այստեղ խառնվել են զանազան մասերից, միմյանց չեն ճանաչում, ինչ-վոր հաժարումներ են յեկած յեղել...

— Ապա, — գիմեց Ֆեդորը, — յեկ փորձենք միտնալ... միայն թե առաջ յես ուզում եմ գերիների հետ փոքր ինչ խոսել, այնպես դեսից-դենից, ամեն ինչի մոտին քիչ-քիչ:

¹⁾ Կուսյակովը Չապայովի դիվիզիայում բրիգադի հրամանոր եր: Փարզմ:

Յերբ Թեդորն սկսեց խոսել, շատերը լսում եյին վոչ միայն ուշադրութեամբ ու հետաքրքրութեամբ—այդ քիչ և. նրանք լսում եյին ուղղակի թերահավատութեամբ, խիստ մեծ զարմանքով, վոր կարելի չէր կարգաւ նրանց դեմքերի արտահայտութեան մեջ, չփոթւած, կանգառած հայացքներում: Պարզ եր, վոր շատ բան նրանք լսում եյին միայն առաջին անգամ, ամենեւին չգիտեյին, չեյին յենթադրում, մտքներովը չէր անցնում, այն ամենը, ինչի մասին նրանց պատմում եր Կլիչկովը:

— Այ, հիմա յես ձեզ ամեն ինչ պարզարանցի,— վերջացրեց Թեդորը:— Առանց չափազանցութեանների, առանց խաբեյութեան: Դուքեղուզ ասացի մեր ամբողջ ճշմարտութեանը, իսկ հետո դուք ինքներդ հասկացե՛ք, ինչպե՛ս կուզե՛ք... Թե ինչն և ձեզ համար թանգ ու մոտայն, արդյոք ինչ տեսել եք ու չեք տեսել Կոլչակի մոտ, թե այն, ինչի մասին ահա յես ձեզ ասացի: Բայց դիտե՛ք, վոր մեզ հարկավոր են միայն խորհրդային իշխանութեան համարձակ, իսկական և դիտակից պաշտպաններ, մեզ հարկավոր են միայն այնպիսիները, վորոնց վրա մենք կարող ենք հույս դնել... Մտածեցե՛ք: Յե՛վ ով կկամենա մեզ հետ միասին կռիւլ, թող հայտնի, մենք մեզանից յերբեք յետ չենք հրում այնպիսիներին, վորոնք ձեզ պէս խաբեյութեամբ Կոլչակի մոտ են ընկել...

Նա վերջացրեց: Տեղացին հարցեր և՛ ռազմական, և՛ քաղաքական և՛ Կարմիր բանակն ընդունելու վերաբերյալ... Իզեպ, նրանցից կիսից ավելին մտան, վորպէս Բարտիկներ մեր շարքերը և Կուսյակովը յերբեք առիթ չունեցաւ զղջալու, վոր նրանց ընդունել ե իր փառահեղ հնգերի շարքերը:

Շարեցին յերկու տողանով: Կլիչկովը շրջում եր. դիտում, թե ինչպե՛ս են նրանք հագնւել, առանձին հարցեր եր տալիս: Վոմանց դեմքերը զրաւում եր նրա ուշադրութեանը,— յերևում եր, վոր դրանք բանվորներ չն, կամ գյուղացի ջահելներ, նրանց մի կողմն եյին քաշում և ապա շտաբում մանրամասնորեն հայտարարում նրանց ով լինելը: Մեկն առանձնապէս կասկածանքներ եր հարուցում: Նայում եր հանդիւնորեն, զայ-

բույթով և չարախինդ ծաղրով գեպի գննության և հարցաքննության այդ ամբողջ աշխատանքը, նա կարծես կամենում եր ասել.

— Եխ, դուք գրողներ, միթե դո՞ւք եք, վոր պետք է մեզ հարցաքննեք:

Նա կիսով չափ հագնված եր, վորպես հասարակ զինվոր, բայց հագուստն ել կառկածի տեղիք եր տալիս. վարտիկն ու կոշիկներն սքանչելի եյին, իսկ շապիկն՝ անպետք, պատառուտած, յերևում եր, վոր ուրիշի վրայից ե հանած. նրա գիրգ ու գեր մարմնին շապիկը գծվա-րությամբ եր հագցրված, իսկ ոճիգը չեր հասնում խո-զի ազդրին նմանող նրա առողջ ալ կարմիր վզին: Գըլ-խին դրած եր զինվորի սովորական գլխարկ, բայց դար-ձյալ յերևում եր, վոր ուրիշի յե, չեր սազում ամենեկին, ինքն ել չգիտեր այդ գլխարկի կրելու ձևը: Ձե, յերև-վում եր, վոր նա հասարակ զինվոր չե:

Փեղորն սկզբում նրա մոտով անցավ, վոչ մի խոսք չասաց, իսկ վերադարձին կանգ տուավ նրա դեմ և հան-կարծ չեչտակի հարցրեց.

— Դուք սպա՞ր յեք, այո՞:

— Յես, չե... վոչ, յես շարքային զինվոր եմ, — չփոթվեց նա, — իսկ ինչո՞ւ յեք դուք կարծում:

— Այնպես, յես ձեզ ճանաչում եմ, — խորամանկու-րեն պատասխանեց Կլիչկովը:

— Ինձ ճանաչում ե՞ք, վորտեղի՞ց, — հարցրեց նա:

— Ճանաչում եմ, — քթի տակ կրկնեց Փեղորը, — բայց ահա թե ինչ, այստեղ տեղը չե հիշողություններով դրադվելու: Յես ձեզ մի անգամ ել հարցնում եմ՝ դուք սպա՞ր յեք թե վոչ:

— Յես մի անգամ ել պատասխանում եմ, — ուղղը-վեց նա և բարձր պահելով գլուխը պատասխանեց — յես սպա չեմ...

— Դեհ, լավ, մեղքը ձեզ...

Փեղորը նրան դուրս բերավ առաջ, նրա հետ մի-սին շարքից հանեց նաև մի քանիսին և ամբողջ խմբակով առաջ անցավ: Բայց նախապես նա դիմեց Կոլչակի զին-վորներին կարճառոտ ու ջերմ խոսքով, պատմելով ին-չպիսի դեր ե խաղացել սպիտակ սպայությունն ա-խառավորների կռվում և ինչպես այդ սպիտակ սպայո-

Թյանը հարկավոր է վոչնչացնել, յերբ նա բացահայտ
կորհրդային իշխանության դեմ է դուրս գալիս:

Քայլեց շարքերով, ցույց տալով խմբակին, հարց-
րեց, թե չի՞ ճանաչում արդյոք մեկնումեկն այս խմբա-
կում յեղած սպաներին: Գեր պարոնին միանգամից ճա-
նաչեցին մի քանի հոգի, յերբ նրա գլխից հանեցին գլը-
խարկը.

— Ինչպես չե՞, ճանաչում ենք, սպա յե անպայ-
ման...

Յեվ հայտնեցին այն դորամաուր, վորի հրամատարն
եր նա:

— Ճիշտ է, մենք նրան տեսել եյինք ընդամենը յեր-
կու որ, բայց, դե, վոնց չենք ճանաչում... նա քիչ ա-
ռաջ շապկի վիզը շատ բարձրացրեց, գլխարկն էլ ցած-
բացրեց մինչև աչքերը, մենք էլ կարգին չտեսանք. իսկ
հիմա ինչպե՞ս չճանաչենք: Նա յե, վոր կա...

Ձինվորները «ճանաչում» եյին նկատելի բավակա-
նությամբ: Ընդամենն այդ անգամ ճանաչել եյին մի
քանի հոգու. բայց սպաներից միայն այս մեկն եր, իսկ
մնացած բոլորն աստիճանավորներ եյին, զանազան ծա-
ռայողներ, վարչական անձինք...

— Հը՞, ի՞նչ կասեք,— դարձավ նրան Ֆեդորը:

Նա նայում եր գետնին և համառորեն լուռ էր:

— Ճի՞շտ են արդյոք ասում գինվորները,— մի ան-
գամ ևս հարցրեց նրան Ֆեդորը:

— Այո՛, ճիշտ են ասում: Հետո ի՞նչ,— և նա, ըստ
յերեւույթին հասկանալով դրուժյան լրջությունը, վո-
րոչեց իրեն պահել նույնպիսի գոռոզ հանդգնությամբ,
ինչ և առաջին հարցաքննության ժամանակ, յերբ խա-
բում եր:

— Բայց չե՞ վոր յես ձեզ հարցրի... և զգուշացրի...

— Իսկ յես չեյի կամենում,— կտրուկ պատասխա-
նեց սպան:

Ֆեդորն սկզբում վորոչեց նրան անմիջապես շտաբն
ուղարկել աստիճանավորներին խմբակի հետ միասին,
բայց հետո հիշեց, վոր դեռ չեն խուզարկել:

— Ապա, կարգադրեցեք սրան խուզարկել,— դի-
մեց նա կողքին լուռ կանգնած Կուլոյակովին:

— Կարգադրե՞լս վորն ե, յես ինքս իսկույն, — պատասխանեց սպան:

Յեւ նա սկսեց քրքրել իր գրպանները: Հանեց մի քանի մանր-մունր իրեր:

— Ուրիշ վոչինչ չկա՞:

— Վոչինչ:

— Իսկ գուցե ելի՞ր բան կա, — հարցրեց Կուսյակովը:

— Ասացի չկա, ուրեմն չկա, — կոպիտ ընդհատեց սպան:

Նրա այդ գոռոզ, արհամարհական և հանդուգն վոճը հուզում եր անչափ: Կուսյակովը հանեց մի ինչ-վոր նամակ, բացեց և հանձնեց Ֆեդորին: Ֆեդորը նամակից խմացավ, վոր սպան նախկին սեմինարիստ ե, տերտերի տղա և մի տարուց ավելի յե, ինչ կուվում ե Խորհրդային իշխանության դեմ: Նամակն, ըստ յերևույթին, նշանածիցն եր: Նշանածը գրում եր մոտակա քաղաքից, վորտեղից սպիտակներին մոտ օրերս եյին դուրս քշել:

«Սպիտակները կնահանջեն կարճ ժամանակով, — գրված եր նամակում, — համբերիր... կարմիրներից սր ու արև չենք տեսնում... Թող փրկի քեզ աստված, ինքդ ել քեզ պահպանիր, վորպեսզի վրեժխնդիր լինես բայլչև իկներին»...

Արյունը խփեց Ֆեդորի գլուխը:

— Բավական ե... տարե՛ք, — դռնեց նա:

— Գնդակահարե՞լ, — շեշտակի և սոսկալի պարզությամբ հարցրեց նրան Կուսյակովը:

— Այո՛, այո՛, տարե՛ք...

Սպային տարան: Յերկու ըռպե անց լսվեց համադարկի ձայնը. նրան գնդակահարեցին:

Մի ուրիշ ժամանակ Ֆեդորը, յերևի, այլ կերպ վարվեր, բայց այս անգամ նրա մտքից չեր հեռանում խոշտանգած կարմիր բանակայինների յերկու դիակը, կտրատած մսի շերտերով, աղած խոր վերքերով...

Հետո՝ այդ համառությունը, հանդուգն-գոռոզ սպայական վոճը և վերջապես՝ նշանածի նամակը, վորն ակնհայտ ճշտությամբ տալիս եր սպա-փեսացուի պատկերը...

Գլխիկովն անհանդիստ եր. ամբողջ օրը նա մտայլ եր տրամադրված, չեր ժպտում, չեր կատակում, շատ

քիչ եր խոսում և այն ել դժկամակությամբ, աշխատում եր ամբողջ ժամանակ մնալ մենակ... բայց միայն առաջին որը, իսկ առավոտյան՝ կարծես վոչինչ չեր պատահել: Յեւ տարորինակ ել կլինե՞ր ճակատում յերկար տանջվել այդպիսի վերապրումներով այն ժամանակ, յերբ ամեն որ, ամեն ժամ տեսնում ես ցնցող, սոսկալի պատկերներ, յերբ զոհերը մեկը չեն, այլ՝ տասնյակ, հարյուրավոր, հազարավոր...

Պատերազմի արյունալի հետքերը, — ծվատված դիակներ, խեղված մարմիններ, հրդեհված գյուղեր, դուրս նետված ու սովից մեռնող բնակիչներ, — արյունալի այդ հետքերը, վորոնցով և դեպի վորոնց կրկին ու կրկին քայլում ե բանակը, թույլ չեն սա յերկար ժամանակով տանջվելու պատերազմի հազարավոր մուսլ պատկերներին միայն մեկով: Նրանք մի պատկերը ծածկում են, վոխարինում նորերով: Նույնպես եր և Ֆեդոբի հետ. նա արդեն ներքուստ հանդիստ եր հիշում, վոր յերեկ միայն առաջին անգամ հրամայեց մարդ դնուկահարել...

— Քեզ համար արտասովոր բան ե, — ծիծաղում եր Չապայեվը, — իսկ վոր մեզ հետ լինեյիր 1918 թվին... ինչպե՞ս կանեյիր առանց դնուկահարությունների: Գերի յես բռնում սպաներին, իսկ նրանց վրա հսկելու մարդ չկա. յուրաքանչյուր մարտիկ հաշվով ե. դրոհի պետք ե դնան և վոչ թե ուղեկցեն դերիններին: Ամբողջ խմբով ել վերջացնում եյինք: Ասենք, հաշիվը մեկ ե, միթե՞ նրանք մեզ խղճում եյին. վոնց չե՞...

— Իսկ դու քո առաջին դատավճիռը հիշո՞ւմ ես, Չապայեվ.

— Գուցե առաջինն ել չե, բայց դիտեմ, վոր դժվար եր... Այստեղ միշտ ել դժվարն սկսելն ե, իսկ հետո սովորում ես...

— Ինչի՞ն, սպանելո՞ւն:

— Հա՛, — պարզ պատասխանեց Չապայեվը, — սպանելուն: Այ, թեկուզ վերցնենք, որինակի համար. դալիս ե դպրոցից վորևե մի հեծելակ: Նա ախպես ել, տյնպես ել, հրաշալի թրհատում ե: Բայց, ի հարկե, ու դում մեծ ճարպիկությամբ ե թրահատում սրիկան, չա-

փառանց ճարպիկ է: Բայց հենց վոր հարկավոր է խփել մարդուն, մեկ եւ տեսար կորաւ ամբողջ վարպետությունը. մեկ-յերկու անգամ բանի պետք չե... Իսկ վոր վարժվում է, արդեն վոչինչ: Միշտ առաջին անգամն այն չե...

Խոսեց Ֆեդորը և մյուս կոփված մարտիկներէ հետ: Բոլորն եւ միաբերան հաստատում էին, վոր ինչպիսի նյարդեր եւ մարդ ունենա, ինչպիսի սիրտ եւ ունենա առաջին անգամ, յերբ հարկավոր է խոցել, թրահատել, հրաման տալ գնդակահարության մասին, կամ անձամբ գնդակահարել, միշտ եւ մարդ իրեն վատ ե զգում, շրփոթվում է, զղջում է, բայց հետո, մանավանդ պատերազմում, վորտեղ ամբողջ ժամանակ արյան հոտ է դալիս, մարդու զգացողությունն այդ ուղղությամբ բթանում է, և հակառակորդի վոչնչացումն, ինչ ձևով ել լինի, համարյա մեխանիկական բնույթ է կրում:

— Գիտե՞ս վոր իմ վեստավոյ Ստյոպկինը նույնպես գնդակահարված է,— դիմեց Կուսյակովը Ֆեդորին,— հրամանն եւ ինքս եմ այդ մասին տվել:

— Այսինքն, ինչպե՞ս թե գնդակահարված է,— զարմացավ Ֆեդորը:

— Այ թե ինչպես...

Յեւ Կուսյակովը պատմեց, թե ինչպես Ռուսոյան ճակատում Ստյոպկինին քիչ եր մնում գնդակահարում էին:

— Նա գնդացրի վրա յեր նստել,— պատմեց Կուսյակովը,— լավ վստահելի տղա յեր, ինչպես և բոլորը: Իսկ մի ինչ-վոր գլուղում, տեսնեմ, բերում են. կին է, ասում են, բռնաբարել: Կացեք, տղերք, ստում եմ,— ճիշտ ե այդ արդյոք. այստեղ բերեք կնոջը, հարցաքննենք: Իսկ դու, Ստյոպկին, մնա, միասին պետք ե հարցաքննեմ: Նստել և Ստյոպկինը լուռ: Հարցնում եմ՝ միայն գլխովն ե տմբամբացնում և մոռացնում: Իսկ մի անգամ ել, յերբ հենց կինը պետք է դար—«ճիշտ ե, ասում ե, յեղել ե»... Այդ բոպէյին կինը ցցվեց շեմքին: Վոչինչ, լավ ճաշակ ե ունեցել, ջուր ե մի քսանհինգ տարեկան, առողջ կազաչկա: Կոմիսարն ե յեկել, բոլորը հավաքվել են: Վոչինչ, ասում են, անել չի կարելի. Ստյոպկինին պետք է գնդակահարել, վորպեսզի ուրիշ-

ներն որինակ չվերցնեն... Այստեղ Կարմիր Բանակն ե գալիս, իսկ կանանց ե բռնաբարում. դրա համար, ուղես, չուզես վերջը պետք ե մեկ լինի... Ասենք, դեպքեր պատահել են, վոր վերջացրել ենք մեքոնց: Ինչով ե Սոյոպկինը նրանցից ավելի բախտավոր: Թե վոր ներենք, մտածում ենք մենք, դուրս կգա, թե արեք, տրդերք, ինչ ուզում եք, միևնույն ե պատիժ չի լինելու: Հենց վոր մտածում եմ, պարզ ե ամեն ինչ, բայց վոր նայում եմ Սոյոպկինի վրա, մեղքս ե գալիս, յերթեքումն ել վոսկի տղա յե... իսկ կոմիսարն արդեն հրամայել եր զորախմբում: Յեկել են, թե՛

— Ո՞ւմ պետք ե տանել այստեղից...

— Սպասեցե՛ք, դեռ հարցաքննում ենք,— ասում եմ,— բռնաբարե՞լ ես, Սոյոպկին, խոստովանվիր:

— Ե, բայ յես չեմ խոստովանվում,— ասում ե:

— Ինչո՞ւ այդ արիւր,— գոչում եմ նրան:

— Շա՞տ գիտեմ,— ասում ե,— չեմ հիշում...

— Իսկ գիտե՞ս, Սոյոպկին, թե ինչ ե քեզ սպասում դրա համար:

— Չգիտեմ, ընկեր հրամատար...

— Ախր քեզ ստիպված ենք գնդակահարել, հիմարի գլուխ,— գնդա-կա-հա-րե՛լ...

Իսկ նա այնքան կամաց պատասխանում ե.

— Կամքը ձերն ե, ընկեր հրամատար, վոր այդպես ե, ուրեմն այդպես ե ելի...

— Ձի կարելի քեզ չգնդակահարել, Սոյոպկին,— համոզում եմ նրան,— դու ինքդ պետք ե հասկանաս, վոր ամբողջ գյուղը մեզ խուլիգան կանվանի... Յեվ, ի հարկե, տեղին կլինի... վորովհետեւ ինչ Կարմիր Բանակ ենք մենք, յեթե կանանց վրա յենք հարձակվում:

Կանդնած ե, լուռ, գլուխն ավելի ցած ե խոնարհում:

— Թե վոր քեզ ներենք, ուրեմն ամեն մեկին ել պետք ե ներենք. այդպես ե, չե՞,— հարցնում եմ նրան:

— Դուրս ե գալիս, վոր այդպես ե:

— Հասկացա՞ր ամեն ինչ,— ասում եմ:

— Հասկացա, ընկեր հրամատար:

— Ախ, Սոյոպկին, դրողի բաժին լինես,— բար-

կացա յես:— Ախր ինչիդ եր պետք քեզ այդ կինը: Կներս— տեյիր դնդացրասայլիդ վրա ու վոչ մի փորձանք չեք դա դիտիդ... Թե չե, դե առ քեզ...

Ծոծրակն ե քորում, լուռ ե: Դիմում եմ կնոջը.

— Ասա, տեսնեմ ինչպես պատահեց:

Շատ ճարտար կին ե յերևում, սիրում ե խոսալ.

— Ինչպես պետք ե պատահեր: Ձեռք դցեց. յես ծվում եմ, յես նրա մուռտառ մուռթին թքում եմ, իսկ նա հո, մի բոյը տեսեք... ո՞ր՞ է պատի նրա դեմ...

— Ուրե՞մն:

— Հենց ուրեմն, — ասում ե:

— Մենք ուզում ենք նրան պատժել, — ասում եմ:

— Այդպես ել այդ սրիկային պետք ե, — կչկչաց կինը:— Տես թե անպետք մուռթը վոնց ե ցցել... Մի լավ բուրդը դգեք, վոր իմանա...

— Ձե յե՞. բուրդ դգել չի. մենք ուզում ենք նրան գնդա-կա-հա-րե՞լ...

Կինը կանգնած տեղից նստեց, բացեց բերանը, չոեց աչքերը, տարածեց ձեռքերը...

— Այո, այո գնդակահարել ենք ուզում, — կրկնում եմ յես:

— Ախր վո՞նց թե յե՞, — գոչեց նա, — աստված իմ, տեր իմ, ինչպես կարելի յե մարդուն անմեղ տեղը սպանել, այս ի՞նչ ե, տեր իմ, — շփոթվել ե, պտտվում ե սեղանի շուրջը, լաց ե լինում կինը:

— Ինքդ գանդատվեցիր, հիմա ուշ ե, — ասում եմ: Նա թե՛

— Ի՞նչ եմ գանդատվել, — ասում ե, — յես սկի գանդատվե՞լ եմ... Յես մենակ առել եմ, թե վաղեց յետեիցս... ուզում եր հասնել, բայց չհասավ...

— Բաս ուրե՞մն...

— Ուրեմն այն, վոր չհասավ: Իսկ այդ լիբբն ինչ եր ուզում անել, շա՞տ գիտեմ, — ասում ե, — Ի՞նչ եմ իմանում, թե նա ինչ եր ուզում, յես հո նրա դիտի մեջը չեմ մտել, վոր մտքինն իմանայի...

Նայում եմ կնոջ յերեսին. տեսնում եմ, վոր ստում ե, բայց չեմ կանգնեցնում. թող սաի, դուցե ե իոկապես, Սոյոպկինը վողջ ե մնում... Միայն թե ինքը

գլուղում չաղմկի ու մեղ չխալտառակի: Իսկ թե նրանք աշտեղ ի՞նչ են արել. թքած, շատ հարկավոր ե: Գուցե հենց կինն ինքն ել ուրախ ե յեղել: Թե վոր լալիս ե ու խնդրում, մատծում եմ, ուրեմն ամբողջ գլուղում առեւու յե, վոր ստել ե, Ստյոպկինի վրա ուղեցել ե շառ գցել: Յես ել վրա յեմ տալիս:

— Դե բավական ե, — ասում եմ, — աշտեղ ամեն ինչ պարզ ե և նրան հարկավոր ե տանել...

— Ո՞ւր տանել—ճղճղում ե կինը, — Յես նրան ձեղ չեմ տա, վոր մի տեղ ել ե տանեք. այ թե ինչ...

Յեմ մեկ ել վաղեց, ընկալ Ստյոպկինի վրա, դրկեց, փաթաթվեց, լալիս ե ու դրա հետ միասին հայհոյում նրան, տեղից չի շարժվում, գողում ե տերեւի պես:

— Կարող եյիր դու նրան փրկել, բայց յերևի ինքդ ել չուզենաս... Այ յերկու տարի յե, ինչ մարդ չունեո, բայց խնձորի պես կարմրաթուշն ես... Թե վոր ուղենաս իր սրան առնել, գուցե... բայց չե...

— Դրան առնե՞մ... չե', չե', յես չեմ ուզում մարդու գնալ:

— Դե վոր չես ուզում, — ասում եմ, — մենք մեր գործը պետք ե տեսնենք, — և վեր եմ կենում աթոռից, կարծես պատրաստվում եմ գնալ...

— Ախր դա իսկի չի յել պսակվի, — ճչում ե լացալիւմա՞ծ կինը, — նա յերևի աստծուն ել չի համատում, — իսկ ինքը բաց չի թողնում Ստյոպկինին, պինդ փաթաթվել ե նրան:

Իսկ նա հորթի պես կանգնել ե լուռ, չի շարժվում, կարծես խոսքն ամենեւին իրան չի վերաբերում:

— Դե, ինչպես կուզեք, — պատասխանում եմ յես, — միայն թե ասացե՛ք միանգամից՝ հաշտվում եք, թե չե՞ք հաշտվում:

Կինը արձակեց ձեռքերը, բաց թողեց իր փեսացուին և հետո ամբողջ յերեսով մեկ մինչև ականջները ժպտալ...

— Կոպելու ի՞նչ ունենք վո՞ր, — պատասխանեց:

Ստյոպկինն ել սկսեց ծիծաղել, հասկացալ բանն ինչու՞մ ե, ինչպե՞ս չուռ տվեցինք գործը:

Վորպեսզի այլևս վոչ մի խոսակցութիւն չլինի, մենք յերկուսին ել դուրս արեցինք խրճիթից, — նորապսակներն այլևս անելու բան չունեյին այդտեղ: Բոլորն ել կանգնած են սեղանի մոտ, ծիծաղում են նրանց յետեից, զանազան խորհուրդներ են տալիս: Յեւ վայր յետերկո Ստյոպկինը կնոջ տեր դարձավ...

Իսկ առաւմուտյան կանչում եմ նրան և ասում.

— Ահա թե ինչ, Ստյոպկին. հիմար տեղովդ մենք քեզ պսակեցինք, բայց վաղը յերթի յենք դուրս գալիս: Տես կնկանդ յետեիցդ քարշ չտաս: Իսկ քեզ, քո մեղքը քաղելու համար, քեզ խնդիր եմ տալիս. արժանացիր պարգևի: Հենց վոր մարտ յեղավ, պարգև պետք է վատակես, յեթե վոչ, յես քեզ յերբեք չեմ ների. առաջին պատահած դեպքում յես քեզ սրիկա կանվանեմ...

— Լսում եմ, — ասում ե, — կարժանանամ...

— Յեւ ի՞նչ, արժանացա՞վ, — հարցրեց Ֆեդորը:

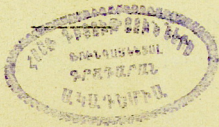
— Ինչպես չե. արծաթի ծխախոտատուփի. մախորկա յե լցնում մեջը... Սյնպիսի մի գործ արավ, վոր միանգամից յերկու հարյուր դերի ընկավ մեր ձեռքը. և այդ՝ նրա դնդացրի շնորհիւ. վրտն ել այդտեղ ջարդեցին, ուղարկեցին ապաշար վաշտը... Յեւ ուղարկվեց ինձ մետ. թրև և գալիս հիմա...

— Իսկ ի՞նչ յեղավ կինը:

— Ինչ պետք ե լիներ, — ժպտաց Կուտյակովը, — ամբողջ յերեկոն նստեց կնոջ կողքին. նա յե թխվածքներ պատրաստեց նրա հետ դնելու համար...

— Իսկ հարսանի՞քը, — ծիծաղեց Ֆեդորը:

— Բան չունե՞ս, — ասաց Կուտյակովը, — այդ մասին նրանց մոտ խոսք անգամ չկար, ինչ հարսանիք: Կինն իրեն բարերար եր համարում. նստած ամբողջ ժամանակ պատմում եր, թե ինչպես ազատեց նրան մահից. իսկ Ստյոպկինն ուտում ե ու խմում չորսի տեղ, սուս ե անում կամ ցանցառութիւններ և դուրս տալիս... Իսկ առաւմուտյան, յերբ պետք ե դուրս գալինք, ճիշտ ժամին հասավ...

ԳԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

220038730

(054)

A $\frac{u}{38730}$